

**Η Δυναμική της Σκόπιμης Επιθετικότητας: παράγοντες
κινδύνου, ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά εμπλεκόμενων
παιδιών, προτάσεις συμβουλευτικής παρέμβασης**

Ηλίας Ε. Κουρκούτας

Καθηγητής Ψυχολογίας

Διευθυντής Διατμηματικού

Μεταπτυχιακού Προγράμματος Ειδικής Αγωγής

ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Κρήτης

ΟΡΙΣΜΟΣ

Διαρκής και επαναλαμβανόμενη/συστηματική
«κακοποίηση» του άλλου

Χρήση λεκτικής ή και φυσικής βίας ή και των δυο μορφών
επιθετικής συμπεριφοράς/ έμμεσων συγκαλυμμένων μορφών
προσβολής/ κακομεταχείρισης/ κακοποίησης του άλλου

Σκοπός : Δημιουργία μίας κατάστασης ανισορροπίας/
υπερίσχυσης του άλλου

Ψυχικά & Διαπροσωπικά /Κοινωνικά οφέλη για το θύτη

Χαρακτηριστικά και δυναμική του φαινομένου

- Διαρκής- Σταθερά επαναλαμβανόμενη
- Σκόπιμη/ Στοχευμένη (στα ίδια συνήθως θύματα) και Σκόπιμη Συμπεριφορά

Πρόκληση

- Ψυχικού -Σωματικού Πόνου/
- Αισθήματος Αδυναμίας και Απόγνωσης
- Υποτίμησης/ Υποβίβασης, Απαξίωσης, Κοινωνικής και Ψυχολογικής του Άλλου

Ψυχοκοινωνικά/ αναπτυξιακά/ κλινικά χαρακτηριστικά και δυναμική του φαινομένου I

- Πλαίσιο σχέσεων: Κοινωνικό/ διαπροσωπικό φαινόμενο (μικρόκοσμο)
- ο «Άλλος» είναι παρών στο «φαντασιωτικό» του Θύτη:
 - είτε ως κάποιος τον οποίον πρέπει να «κατατροπώσει/ εξαφανίσει»/ «εξοβελίσει» (μεταφορικά -κυριολεκτικά)
 - είτε ως κάποιος από τον οποίο θα εκβιάσει τη συμπαθεια, την αναγνώριση, την ερωτική επιθυμία, κοκ.
- Πρέπει να νικήσω για να **υπάρξω** κι εγώ και «κοινωνικά» απέναντι στο βλέμμα και στην επιθυμία του Άλλου,
- Να ξεπεράσω τον άλλον να υπερिशύσω

Ερωτήματα

- Σκόπιμη (εκφοβιστική) επιθετικότητα: φυλογενετική αντίδραση, παρορμητική συμπεριφορά, συμπεριφορά αυτοπροστασίας, άμυνας σε αισθήματα αδυναμίας,
- χειρισμού ελέγχου της εξωτερικής πραγματικότητας, σαδισμό και χωρίς ενσυναίσθηση, η ενσυναίσθηση και τα κοινωνικά συναισθήματα (λύπη, τύψεις ενοχές,) καταλύονται υπό το κράτος βίαιων συανσιθήματων, εσωτερική βία/ βίαιες αναπαραστάσεις, συναισθηματική –κοινωνική ανωριμότητα, συναισθηματικό εκβιασμό, χαμηλές ή υψηλές, είναι απλά για κοινωνικά/ ψυχικά οφέλη, αντιστάθμισμα σε αισθήματα κατωτερότητας, αναξιότητας, κλπ.

Παράγοντες κινδύνου

- Η έρευνα για αντικοινωνικές/ επιθετικές συμπεριφορές έδειξε ότι μια σειρά παραγόντων αλληλεπιδρούν διαχρονικά και ένα τρόπο δυναμικό, ενώ συνδέονται και με τις αναπτυξιακές φάσεις/ προκλήσεις και ανάγκες του αναπτυσσόμενου παιδιού (βλ. **σχήμα που ακολουθεί**):

Οικογενειακό πλαίσιο

- οικονομικό και κοινωνικό άγχος
- χρήση ουσιών
- γονική κατάθλιψη /διαταραχές άγχους
- συζυγικά προβλήματα /συγκρούσεις
- καταστολή
- σκληρές πειθαρχίες
- βία
- απουσία ορίων
- Ανασφαλείς /προβληματικοί τύποι δεσμού/σχέσεων
- Αρνητικό οικογενειακό κλίμα/
- Προβληματικά πρότυπα συμπεριφοράς / επικοινωνίας

Γονική/σχολική διαχείριση- αντιμετώπιση προβλημάτων συμπεριφοράς/ Αναπτυξιακών προκλήσεων

Βιολογικά / ψυχολογικά χαρακτηριστικά παιδιού/πρώιμες συμπεριφορικές δυσκολίες

Συμπεριφορικά/ αντικοινωνικά προβλήματα εφήβου

Προσαρμογή στο κοινωνικό πλαίσιο /σχέσεις συνομηλίκων

Κοινωνικό πλαίσιο / Εκπαιδευτική πολιτική

Παρατηρήσεις για τα ψυχικά χαρακτηριστικά των παιδιών με ΕΣ

- Ο τρόπος, η συχνότητα, η ένταση, το είδος της εκφοβιστικής συμπεριφοράς (ατομική/ ομαδική) αντανακλά και χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και τη λειτουργία του δράστη (Χανιά: 2 παραδείγματα)(1 Ρέθυμνο)
- Οι κλασσικοί θύτες του εκφοβισμού είναι συχνά παιδιά **οξύθυμα**, με **μικρή ανοχή στις ματαιώσεις**, που **διαμαρτύρονται** ότι **αδικούνται** κάθε φορά που υφίστανται κάποιου είδους κύρωση για τη συμπεριφορά τους, ενώ ανοιχτά **επικροτούν** τη **βία** ως μέσο διεκδίκησης και «απόδοσης δικαιοσύνης»
- Πολλά από αυτά τα παιδιά «κουβαλάνε» **επιθετικά συναισθήματα** και **εντάσεις** μέσα τους, που τους δημιουργούν **φαντασιώσεις επιθετικότητας**, ενώ νοιώθουν ότι αν δεν είναι επιθετικοί δεν πρόκειται να «επιβιώσουν»/ ή να καταφέρουν κάτι (instrumental aggression)

- Κάποια άλλα παιδιά αντίθετα επιδεικνύουν εκλεπτυσμένες και πιο **υψηλές γνωστικές/ ψυχοκοινωνικές ικανότητες** και δρουν με τρόπο εκφοβιστικό, πιο **συγκαλυμμένα** και με περισσότερο ευφυή τρόπο (αυτά τα παιδιά προφανώς μπορεί να παίρνουν μια «**ναρκισσιστική**» και πολλές φορές, «**σαδιστική**» **ικανοποίηση**, ανάλογα με την ιδιοσυγκρασία τους, και την ένταση (των νευρωτικών συναισθημάτων) που κουβαλάνε μέσα τους,
- Μια άλλη κατηγορία παιδιών που εμπλέκεται αλλά λιγότερο, ίσως, είναι οι **παρορμητικοί επιθετικοί μαθητές** (παιδιά, έφηβοι), οι οποίοι συνήθως έχουν **θυμό** και αντιδρούν με επιθετικά «**ξεσπάσματα**», αλλά μπορεί να εμπλακούν σε κάποιες περιπτώσεις θυματοποίησης

- Μία τελευταία κατηγορία: η **συναισθηματική ανωριμότητα** (χιούμορ, πλακά), χωρίς να είναι επιθετικά παιδιά, **ταυτίζονται** με τους πιο επιθετικούς /**παρασύρονται** από ένα **ομαδικό κλίμα ευφορίας/ πλάκας**, που δεν θεωρούν «κακό», λόγω πληθώρας συμμετεχόντων (φίλων & γνωστών)
- Υπάρχουν και παιδιά που έχουν «θέματα» (αναπτυξιακά, επιθετικότητα, ή χαμηλής αυτοεκτίμησης και φόβου) **προσκολλώνται** σε πιο **ισχυρές φιγούρες**, για απόκτηση δύναμης/ από φόβο (1 Ρέθυμνο)
- Ενώ κάποια άλλα (τα πλέον επιθετικά ή προβληματικά) μπαίνουν σε **ομάδες**, με σταθερό ή ευκαιριακό χαρακτήρα, με χαρακτηριστικά μικρο-συμμορίας, για μια σειρά λόγους:

Δυναμικές δημιουργίας αρνητικής αναπαράστασης Εαυτού/ Άλλου και Αυτοεκτίμησης-Παραβατικότητα

- Συγκρουσιακή / τραυματική σχέση με πρωταρχικές φιγούρες: αδυναμία να συγκροτήσουν μια αναπαράσταση εαυτού σε σχέση και διαμέσου του Άλλου
- Αποτέλεσμα: δεν τους μπορούν ουσιαστικά να εισέλθουν στην **πραγματική κοινωνική ζωή** /υπονομεύεται η ανάπτυξη ενός εσωτερικού ηθικού συστήματος και των δεξιοτήτων **συμβολοποίησης** των συναισθημάτων/ εσωτερικού κόσμου
- Υπερβολική τάση **εκδραμάτισης** με στόχο τον Άλλον

- Οι ψυχοπαθητικοί έφηβοι που έχουν βιώσει σοβαρές σκληρές βίας στην παιδική τους ηλικία, από τη μία, είναι ανίκανοι σε τραγικό βαθμό να προσαρμοστούν στην πραγματικότητα
- Έχουν ως βασικό ασυνείδητο στόχο να τις ελέγξουν ή να προλάβουν τις αρνητικές συνέπειες
- Οι έφηβοι αυτοί δεν έχουν ουσιαστικά συγκροτήσει ένα **σύστημα αναπαραστάσεων με βάση την πραγματικότητα του άλλου**, λόγω των πρωτογενών τραυματικών ή αποδιοργανωτικών για τον ψυχισμό τους εμπειριών.

Ενσυναίσθηση- Αγόρια: δεδομένα ερευνών

- όσο μικρότερη η ενσυναίσθηση των αγοριών τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα εκδήλωσης συμπεριφορών εκφοβισμού.
- όσο μικρότερη η ενσυναίσθηση των αγοριών τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα να παρουσιάσουν ριψοκίνδυνες συμπεριφορές
- βρέθηκε σημαντική συσχέτιση **μεταξύ θυματοποίησης με άσχημη ψυχολογική κατάσταση** (π.χ. αισθήματα λύπης, μοναξιάς, απαισιοδοξίας για το μέλλον)

Αισθήματα άγχους, θυμού, φόβου, ντροπής και επιθετικότητα (σκόπιμη ή μη): δεδομένα ερευνών

- Υψηλά ποσοστά άγχους και κατάθλιψης σε εκφοβιστές και θύματα
- όλοι ανέφεραν περισσότερα εσωτερικευμένα προβλήματα σε σχέση με τα παιδιά που δεν εμπλεκόταν σε καταστάσεις εκφοβισμού
 - η παρουσία συναισθημάτων φόβου λειτουργεί ανασταλτικά
 - Τα αισθήματα ντροπής λειτουργούν ανασταλτικά μόνο, όταν υπάρχει ενσωματωμένος φόβος/ υψηλή συναισθηματικότητα
 - Η παρορμητικότητα/ τάση σε ΕΣ εκφράζει μια τάση του υποκειμένου να εκτονώσει
 - Όταν οι ΕΣ επιτυγχάνουν το στόχο υπάρχει μία τάση για αναπαραγωγή

Λειτουργίες των εκφοβιστικών- επιθετικών συμπεριφορών

- Να επικυρώσει/κατακτήσει κοινωνική ανωτερότητα/ να εντυπωσιάσει το άλλο φύλο με τη «δύναμη» του
- Να ενισχύσει την αυτοεκτίμηση του
- να εκτονώσει /εκδραματίσει εντάσεις, άγχος ή αρνητικά συναισθήματα
- επειδή δεν έχει τη ψυχοκοινωνική-συναισθηματική ικανότητα (ωριμότητα) να αναπτύξει κάποιου άλλου είδους συμπεριφορές, κοινωνικά αποδεκτές, που διασφαλίζουν την κοινωνική αποδοχή/ αυτοεκτίμηση
- ως άμυνα ενάντια σε φόβους και ανασφάλειες ή αισθήματα αδυναμίας (αντι-φοβική αντίδραση), υιοθετώντας μία κυριαρχική συμπεριφορά/ ανδρικά πρότυπα

- Αποτελεί μέρος της ψυχοκοινωνικής του ταυτότητας (π.χ. ταύτιση με ένα επιθετικό μεγαλύτερο αδελφό / ανδροπρεπή αυταρχικό πατέρα, κλπ.)
- θεωρεί ή έχει μάθει από τη εμπειρία του ότι με την επιθετικότητα μπορεί να πετύχει πολλά, ότι είναι αποδεκτή ή ότι επιβραβεύεται από τους άλλους ή ότι έτσι γίνεται δημοφιλής
- για να αποκτήσει κύρος / εξουσία πάνω στους άλλους
- επειδή βρίσκει διασκεδαστικό να επιβάλλεται και να φοβίζει τους άλλους ή να προκαλεί κάποιο είδος αναταραχής στην τάξη / σχολείο
- επειδή δεν έχει διδαχτεί άλλου είδους συμπεριφορές
- η εμπειρία του παραπέμπει σε περιβάλλοντα με αρνητικές συμπεριφορές/τιμωρίες /ένταση /ή επιθετικότητα

- Συγκαλύπτει τις αδυναμίες του, τα αισθήματα ανεπάρκειας, την χαμηλή αυτοπεποίθηση
- Προσπάθεια να φτιάξει μια «ταυτότητα άνδρα», κολλώντας δίπλα σε «σωματικά δυνατούς, επιθετικούς συμμαθητές (π.χ. αποδεσμεύεται από μία υπερπροστατευτική μητέρα)
- ως «τεστ» για να ελέγξει τη δύναμη των άλλων, διότι λειτουργεί ανταγωνιστικά μαζί τους και δεν έχει μάθει ή δεν εμπιστεύεται τους άλλους, ώστε να δημιουργεί ισότιμες σχέσεις και να εκτίθεται συναισθηματικά (να πληγώνεται)
- Έκφραση επιθετικών στερεοτύπων σε διαφορετικές (κοινωνικά, πολιτισμικά, εθνικά) ομάδες μαθητών

Διαφορές ανάμεσα στον εκφοβισμό και στη σύγκρουση (conflict)

Σύγκρουση	Εκφοβισμός
Ισότιμη σχέση μεταξύ των μελών	Άνιση κατανομή δύναμης
Συχνή η ύπαρξη φιλικής σχέσης	Δεν υπάρχει φιλική σχέση
Λαμβάνει χώρα τυχαία	Έχει προγραμματιστεί
Μπορεί να συμβεί μια μόνο φορά	Είναι συμπεριφορά επαναλαμβανόμενη
Δεν επιφέρει σοβαρές συνέπειες στο θύμα	Απειλεί σοβαρά τόσο την φυσική όσο και την ψυχική υγεία του θύματος
Δεν αποσκοπεί στην απόκτηση δύναμης	Στόχος η επιβεβαίωση
Ακολουθεί συχνά μεταμέλεια – ανάληψη ευθύνης από το δράστη	Επίρριψη ευθυνών στο θύμα

Οικογενειακά χαρακτηριστικά των παιδιών-εφήβων εμπλεκόμενα σε φαινόμενα εκφοβισμού

- Εγωκεντρικές πρακτικές ανατροφής, υπερβολική ενίσχυση του προσωπικότητας του παιδιού/, με ή χωρίς συναίσθημα, χωρίς αναφορά στον (κοινωνικό) Άλλο,
- Αδυναμία γονέων να καλύψουν τις συναισθηματικές ανάγκες των παιδιών (χωρίς οι ίδιοι να είναι απαραίτητα προβληματικοί), υπερβολική χαλαρότητα, έλλειψη γονικής εποπτείας
- Τιμωρητικές και αρνητικές/ καταναγκαστικές (coercive) πρακτικές: δυναμική ανταγωνισμών, αισθημάτων ματαίωσης και αδικίας, και κυρίως αισθήματα αντεκδίκησης

Προτάσεις σε σχέση με τις Παρεμβάσεις

- Ολιστικές/ Συστημικές Παρεμβάσεις
 - Έλεγχο σχολικού χώρου / Ανάπτυξη στρατηγικών / προγραμμάτων anti-bullying/ Ψυχοκοινωνικών δεξιοτήτων
 - Παρεμβάσεις σε όλες τις ομάδες παιδιών (παιδιά- θύματα, παιδιά-με ΕΣ, παιδιά-μάρτυρες)
 - Συμβουλευτική υποστήριξη γονέων και παιδιών-θυμάτων
 - Σημαντικότητα ομαδικής διεπιστημονικής συνεργασίας (ψυχολόγου-εκπαιδευτικών-γονέων-ειδικών παιδαγωγών)

Ατομικές παρεμβάσεις σε μαθητές με ΕΣ

- Συμβουλευτική με τα παιδιά-θύτες στοχεύει
 - να δώσει στο παιδί τη «φωνή» του, την **αυτοεκτίμηση** του, μία νέα ταυτότητα πέρα του «προβληματικού», με το να το βοηθήσει να εκφράσει με ένα λίγο-πολύ δομημένο τρόπο **αφήγησης** (πρώτο βήμα) τα δύσκολα /αρνητικά και συχνά τραυματικά συναισθήματα /εμπειρίες
 - μέσα από το «παιγνίδι», τις διάφορες ψυχοπαιδαγωγικές δράσεις και παρεμβάσεις να **αρθρώσει ουσιαστικά σε λόγο** την εσωτερική σύγχυση του, το θυμό, τον πόνο, τις τάσεις «καταστροφής» και «αυτοκαταστροφής», την επιθυμία να κυριαρχήσει, να ξεχωρίσει με επιθετικό τρόπο, να νοιώσει σαδιστική ικανοποίηση, κοκ.

- είναι βασικό να γίνουν αποδεκτά και να συζητιούνται τα αρνητικά συναισθήματα/ φαντασιώσεις των παιδιών (αυτό που δεν γίνεται αποδεκτό είναι οι επιθετικές συμπεριφορές), καθώς και η διερεύνηση των σχέσεων μέσα στην οικογένεια
- να πλαισιωθούν και να αναπτύξουν, μέσα από βιωματικά ψυχοπαιδαγωγικά προγράμματα, νέες δεξιότητες, με στόχο να κατευθύνουν την διαταρακτική συμπεριφορά τους σε περισσότερο κοινωνικούς σκοπούς και δραστηριότητες (δεύτερο στάδιο), καθώς και να «αποδράσουν» από τον φαύλο κύκλο των αμοιβαίων αρνητικών αντιδράσεων (τρίτο στάδιο)

- να μεταφέρει /«μετουσιώσει» τις «επιθετικές» παρορμήσεις του σε αποδεκτές /δημιουργικές δράσεις, μέσα από ένα νέο μοντέλο σχέσης με τους ενήλικους που δεν βασίζεται στην απόρριψη και στις αλληλοκατηγορίες, αλλά στην αποδοχή/ εμπιστοσύνη μέσα από την αναγνώριση των «δίκιων» του παιδιού, αλλά και των αδυναμιών του
- να αποκτήσει δεξιότητες μάθησης, αυτοσυγκέντρωσης και «αναπαράστασης» /συμβολοποίησης» της επιθετικότητας

Θεραπευτική διάσταση των βιωματικών ψυχοπαιδαγωγικών δράσεων

- Το βιωματικό παίξιμο/ η υπόδηση ρόλων ενέχει πάντα μια «**θεραπευτική διάσταση**»
- μέσα από τις εναλλακτικές ψυχοπαιδαγωγικές/ βιωματικές δράσεις το παιδί :
 - **βγαίνει** από τον «**συνηθισμένο εαυτό**»,
 - εγκαταλείπει μέσα από τη δυναμική του παιχνιδιού τις **συνήθειες άμυνες ή στρατηγικές**,
 - «**εκτίθεται**» **συναισθηματικά** (σε ένα ασφαλές εποπτευόμενο περιβάλλον)
 - βιώνει ότι η **σύνδεση με τον άλλο δεν συνιστά αδυναμία, πρόβλημα ή τραυματική εμπειρία**,

- βιώνει ότι η αδυναμία και τα «λάθη» **δεν βάζουν σε κίνδυνο τον εαυτό του**, δεν επικρίνονται
- δεν γελοιοποιείται και δεν γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους άλλους
- αποκτά μία ικανοποίηση από τη επαφή με τον άλλον, που την είχε χάσει ή δεν την είχε βιώσει, στο παρελθόν)
- Οι καλλιτεχνικές βιωματικές δράσεις/δημιουργία επιτρέπουν την **ένταξη των προβληματικών συμπεριφορών /τάσεων σε ένα πλαίσιο αλληλεπίδρασης /αποδοχής με επωφελείς** (σε μεταφορικό ή/και κυριολεκτικό επίπεδο) ατομικούς και κοινωνικούς στόχους και
- το παιδί μαθαίνει να **πετυχαίνει θετικούς στόχους με αποδεκτό τρόπο** (αποδοχή των άλλων), χωρίς καταφυγή σε προβληματικές/επιθετικές συμπεριφορές

- Μια βασική αρχή των εναλλακτικών προγραμμάτων είναι η εγκαθίδρυση **πρακτικών μη τιμωρητικού/επιθετικού χαρακτήρα** και μέσα από αυτό η **προαγωγή νέων μοντέλων αλληλεπίδρασης** και διαχείρισης/επεξεργασίας των κρίσεων και των αρνητικών συναισθημάτων (π.χ. θυμός) /πράξεων
- (π.χ. μία βασική οδηγία: *Μην παίρνετε την επιθετικότητα προσωπικά, η επιθετικότητα είναι μία άμυνα σε παιδιά που νοιώθουν άγχος, αδυναμία & φοβούνται να δείξουν τα συναισθήματα & με την αποδυνάμωση του άλλου/ μεσω του εκφοβισμού νοιώθουν δυνατοί, ελκυστικοί, δημοφιλείς & με την αποκαθήλωση του θύματος ενισχύεται η αυτοπεποίθηση τους*)
- **Σημαντικό: η αποκαθήλωση & απομυθοποίηση του δράστη**

Παρεμβάσεις σε σχέση με τη σχολική πραγματικότητα

- Χρήση εναλλακτικών μεθόδων διδασκαλίας και κυρίως ψυχοπαιδαγωγικών βιωματικών προγραμμάτων για την ενίσχυση/ ανάπτυξη ψυχοκοινωνικών δεξιοτήτων (narrative strategies, role-playing, music training, κλπ.)
 - δεν είναι επαρκής η καταστολή
 - προαγωγή των ψυχοκοινωνικών δεξιοτήτων γίνεται με εφαρμογή και προγραμμάτων από εξωτερικούς συνεργάτες
 - ενίσχυσης των δεσμών μεταξύ της ομάδας (σχολικό κλίμα της τάξης) και της κουλτούρας της συνεργασίας

Ο ρόλος του σχολείου για την υποστήριξη των παιδιών θυμάτων bullying/ ευάλωτων μαθητών

- Διασφάλιση κλίματος καλής συνεργασίας με τους γονείς/Ενημέρωση του δασκάλου
- Ασφαλές, δομημένο περιβάλλον
- Σταθερά όρια, πολλές δραστηριότητες
- Θετική αντιμετώπιση του παιδιού
- Εύρεση κατάλληλων μέσων ενίσχυσης

- Κλίμα εμπιστοσύνης αποδοχής στις διαπροσωπικές σχέσεις-ενίσχυση αισθήματος ασφάλειας
- Πρότυπο επικοινωνίας και για το σπίτι /υποκατάστατο οικογενειακών ελλείψεων
- Τάξη: σημαντικό υποστηρικτικό σύστημα για τα ευάλωτα, πολύ αγχωμένα ή ψυχικά ταλαιπωρημένα παιδιά
- Διάφορα προγράμματα υποστήριξης των ευάλωτων ή δυσλειτουργικών οικογενειών από ειδικούς μέσω του σχολείου (κυρίως στις ΗΠΑ)

Πρόγραμμα υποστήριξης παιδιών-θυμάτων

- Πολλά παιδιά ήταν υπερβολικά αγχωμένα για το τρόπο που θα μπορούσαν να αντιδράσουν σε καταστάσεις θυματοποίησης και συχνά τρομοκρατημένα με τη προοπτική και άλλων επαναλαμβανόμενων επιθέσεων
- Η εμπιστοσύνη στο σύμβουλο και το συναισθηματικό «άνοιγμα» των «τραυματισμένων παιδιών» πρωταρχικό ζήτημα της ατομικής συμβουλευτικής παρέμβασης

Συναισθηματικές εμπειρίες και αντιδράσεις των μαθητών θυμάτων

- Βιώματα τραύματος, αρνητικά συναισθήματα και φαντασιώσεις (όπως, π.χ. οργή, θυμός, λύπη, φόβος, συναισθήματα αβοήθητου, γενικευμένο άγχος, κοινωνική φοβία, αισθήματα μοναξιάς, φόβος θανάτου και αισθήματα τρομοκρατίας-πανικού σε κάποιες περιπτώσεις ομαδικών εκφοβισμών, φαντασιώσεις θανάτου των διωκτών, κλπ.)

Συναισθηματικές εμπειρίες και αντιδράσεις των μαθητών

- συγκρουσιακά, αλλά και αρνητικά συναισθήματα σε σχέση με γονείς και εκπαιδευτικούς (αντιλήψεις αδιαφορίας από την πλευρά των εκπαιδευτικών, αλλά και κάποιων γονέων, αισθήματα αδικίας και θυμού για τη συμπεριφορά δασκάλων που δεν παρεμβαίνουν ή δεν τιμωρούν τους μαθητές-δράστες, πεποίθηση για μη προστατευτικούς γονείς και δασκάλους, φόβος καταγγελίας εξαιτίας του γεγονότος ότι οι δάσκαλοι δεν καταλαβαίνουν, φόβοι κακών χειρισμών από τη μεριά τους, σκόπιμης ή μη εσκεμμένης προδοσίας τους στους θύτες και αντεκδίκησης,

Συναισθηματικές εμπειρίες και αντιδράσεις των μαθητών

- φόβοι αρνητικός αντίδρασης από τη μεριά των γονέων, φόβοι επίκρισης σε κάποιες περιπτώσεις από τη μεριά γονέων και εκπαιδευτικών, αλλά και πεποίθηση αδυναμίας)
- αρνητικά συναισθήματα, φόβοι και φαντασιώσεις σε σχέση με τους παριστάμενους ή μη συμμαθητές (π.χ. αρνητικά συναισθήματα σε σχέση με αυτές που δεν παρεμβαίνουν, απογοήτευση και θυμός με κάποιους φίλους, αισθήματα ντροπής απέναντι σε κάποιους συμμαθητές, κάποιους απέναντι σε μη),

Συναισθηματικές εμπειρίες και αντιδράσεις των μαθητών

- αρνητικά συναισθήματα σε σχέση με το εαυτό και αισθήματα αδυναμίας (όπως π.χ. θυμός, ενοχή ή ντροπή για την αδυναμία και για τον ίδιο τον εαυτό, το σώμα, τις κοροϊδίες για τη σεξουαλική ταυτότητα, κτλ.).

Σε σχέση με γονείς και εκπαιδευτικούς

- Πολλοί λίγοι ήταν ενήμεροι του τι συμβαίνει όσον αφορά τη διάσταση, την έκταση, αλλά και τη φύση του φαινομένου, καθώς και των μακροχρόνιων αρνητικών συνεπειών του. Από την άλλη, κάποιοι γονείς δραστήν, με τους οποίους ήρθαν σε επαφή οι εκπαιδευτικοί και οι ψυχολόγοι, δεν διανοούνταν ότι τα παιδιά τους έκαναν αυτές τις ενέργειες.

Ενέργειες του εκπαιδευτικού για την αντιμετώπιση περιστατικών εκφοβισμού και βίας στο σχολείο

Ο εκπαιδευτικός πρέπει:

- να διαβεβαιώσει το παιδί-θύμα ότι «δεν ευθύνεται το ίδιο για ό,τι έχει συμβεί»,
- να του θυμίσει ότι το νοιάζεται και ότι ο εκπαιδευτικός μπορεί να το προστατεύει,
- να του πει ότι τα πράγματα μπορούν να αλλάξουν μόνο αν «σπάσει η σιωπή» και
- να εξηγήσει ότι η κοινοποίηση των περιστατικών εκφοβισμού και βίας στο σχολείο δεν αποτελεί «κάρφωμα»,
- να συζητήσει το γεγονός στην ομάδα τάξης ως κάτι σοβαρό και ως ευθύνη όλων,
- να κινητοποιήσει την αλληλεγγύη των μαθητών (αυτό καλλιεργείται πριν μέσα από διάφορες ψυχοπαιδαγωγικές δράσεις),
- να προτείνει στο παιδί και στην ομάδα τάξης πρακτικούς τρόπους για την αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων,

Ενέργειες του εκπαιδευτικού για την αντιμετώπιση περιστατικών εκφοβισμού και βίας στο σχολείο

- να ενημερώσει αμέσως τους γονείς του παιδιού,
- να ενημερώσει παράλληλα την ομάδα των εκπαιδευτικών και το διευθυντή του σχολείου, η ακόμη και τον σύμβουλο, αν χρειάζεται
- εάν κρίνεται αναγκαίο, να ζητήσει τη βοήθεια ενός ειδικού ψυχικής υγείας.

Γενικά αναγκαία μέτρα για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο

- Απαιτείται να διερευνηθεί συστηματικά στη χώρα μας το φαινόμενο του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο, σε όλες τις διαστάσεις, τόσο ποσοτικά, όσο και ποιοτικά.
- Απαιτείται να εκδοθεί άμεσα από το Υπουργείο Παιδείας γραπτή πολιτική αντιμετώπισης.
- Η πολιτική θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει τις διαδικασίες καταγραφής των συμβάντων,
 - διορισμού υπεύθυνου εκπαιδευτικού και συμβούλου με συγκεκριμένες αρμοδιότητες, παρακολούθησης των διαδικασιών αντιμετώπισης,
 - ενημέρωσης των μαθητών για την πρόσβαση σε σύστημα υποστήριξης, συνεργασίας με τους γονείς και οργάνωσης ουσιαστικής
 - εποπτείας των μαθητών κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων.
- Είναι απαραίτητη η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών για την αναγνώριση και τη διαχείριση του προβλήματος.

Γενικά αναγκαία μέτρα για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο

- Είναι αναγκαία η διαρκής παρότρυνση και υποστήριξη των γονέων για την ενεργό συμμετοχή και συνεργασία τους με το σχολείο.
- Απαιτείται συνεχής συμβουλευτική των εκπαιδευτικών προς τους μαθητές με στόχο την ενίσχυση της μαθητικής ομάδας για την αντιμετώπιση συμβάντων εκφοβισμού και βίας στο σχολείο.
- Απαιτείται να αναπτυχθούν προγράμματα προαγωγής της ψυχικής υγείας των μαθητών, τα οποία να εντάσσονται στο σχολικό πρόγραμμα με διαθεματικό χαρακτήρα και συνδεδεμένα με το πρόγραμμα σπουδών.
- Απαιτείται να στελεχωθούν οι εκπαιδευτικές περιφέρειες άμεσα με ειδικούς ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων (παιδοψυχιάτρους, ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς), οι οποίοι παρεμβαίνουν στην αντιμετώπιση ψυχοκοινωνικών προβλημάτων που εκδηλώνονται στη σχολική καθημερινή πραγματικότητα.
- ΜΙΑ ΜΗ ΙΑΤΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ /ΔΙΑΧΕΙΡΗΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

- Συχνό είναι το φαινόμενο η βίαιη συμπεριφορά ενός παιδιού ή εφήβου
 - να «παθολογικοποιείται», να χαρακτηρίζεται με παιδοψυχιατρικούς, ή ακόμη και νομικούς όρους, και να αντιμετωπίζεται με ανάλογο τρόπο,
 - αποδιδόμενη δηλαδή σε «κακές ατομικές περιπτώσεις» και σε απροσδιόριστης προέλευσης, «απροσπέλαστους» από το σχολείο, ενδογενείς παράγοντες.
- Με αυτόν τον τρόπο, το σχολείο ως σύστημα «προσπερνά» τη δυσκολία της αναγνώρισης, αποποιείται την ευθύνη ότι η εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς είναι ένα ζήτημα που αφορά ολόκληρο το σύστημα του σχολείου και αντ' αυτού απομονώνει τη συμπεριφορά, αποδίδει το στίγμα του βίαιου και τελικά περιθωριοποιεί το άτομο.

- Οι επιπτώσεις που επιφέρει κάτι τέτοιο αφορούν τόσο στο ίδιο το σχολείο ως οργανισμό, αφού με αυτόν τον τρόπο δείχνει ότι δεν διαθέτει ευέλικτους μηχανισμούς αυτό-αξιολόγησης, αναγνώρισης και αντιμετώπισης των προβλημάτων στη λογική της ένταξης /ενσωμάτωσης, όσο και, φυσικά, στο άτομο που στιγματίζεται και περιθωριοποιείται.
- Ανάπτυξη εναλλακτικών προγραμμάτων, εφαρμογής θετικών μη τιμωρητικών πρακτικών
- Αναγνώριση του ψυχικού δυναμικού, της *ιδιαιτερότητας* και κυρίως των *παραγόντων* (ψυχικών και οικογενειακών/κοινωνικών-σχολικών) που γεννούν και διατηρούν την επιθετική-προβληματική συμπεριφορά

Προϋποθέσεις εφαρμογής δράσεων

- εγκαθίδρυση και διατήρηση σταθερής ψυχοπαιδαγωγικής ή συναισθηματικής σχέσης,
- προσέγγιση της σχολικής τάξης ως ομάδας (μικροσύστημα), με τις ανάλογες δυναμικές που πρέπει να προσεχτούν,
- διευκόλυνση της θετικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών της ομάδας και της ένταξης των πιο «προβληματικών»/ ανήσυχων/ επιθετικών μαθητών και ψυχοπαιδαγωγικοί χειρισμοί των δυναμικών της ομάδας,
- καλλιέργεια δεξιοτήτων διαβούλευσης και ομαδοσυνεργατικής δράσης

- ανάπτυξη ικανότητας και πρακτικών διαχείρισης κρίσεων,
- έμφαση στη διαπραγμάτευση και διαμεσολάβηση (π.χ. διαμεσολάβηση ομηλίκων)
- αποκέντρωση της εξουσίας, σε όλα τα επίπεδα, «υπευθυνοποίηση» των μαθητών μέσα από την εμπλοκή τους σε διάφορες δράσεις

- Τα στάδια υλοποίησης ενός σχεδίου εργασίας που στοχεύει στην **προαγωγή της ψυχοκοινωνικής υγείας** των μαθητών στο χώρο του σχολείου σε σχέση με φαινόμενα εκφοβισμού και βίας είναι τα ακόλουθα: